

Magdalena Grabałowska

Czas wolny uczniów klas młodszych a środowisko rodzinne

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 3,
44-49

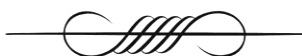
2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

- Janas M., *Sposób na czas wolny*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2002, nr 6, s. 21–22.
- Minczakiewicz E., *Stymulująca funkcja zabawy w przezwyciężaniu trudności i zaburzeń w zachowaniu u dzieci z deficytami rozwoju*, „Lider” 2005, nr 4, s. 8–13.
- Rechnio B., *Czas wolny – radość i problem*, „Wszystko dla Szkoły” 2004, nr 7–8, s. 9–13.
- Stasiak T., *Zagospodarowanie czasu wolnego uczniów poprzez aktywność ruchową*, „Lider” 2003, nr 7–8, s. 16.
- Świerzińska K., *Czas wolny to problem pedagogiczny*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 2, s. 37–41.
- Truskolaska J., *Zabawa jako forma spędzania wolnego czasu*, „Klanza w Czasie Wolnym” 2003, nr 1, s. 3–9.

Magdalena Grabałowska
Szkoła Podstawowa nr 26 w Częstochowie

CZAS WOLNY UCZNIÓW KLAS MŁODSZYCH A ŚRODOWISKO RODZINNE

Problem czasu wolnego stał się w ostatnich latach treścią wielu prac badawczych i artykułów publicystycznych. Wiele prowadzonych badań koncentruje się wokół sposobów spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież szkolną. Szczególnego znaczenia nabiera czas wolny w życiu ucznia, bowiem efekty pracy wychowawczej w dużym stopniu zależą od tego, jaką ilością czasu dziecko dysponuje, jakim podlega wpływom, gdzie i w jaki sposób spędza swój wolny czas. Istotną więc sprawą jest właściwa organizacja czasu ucznia, a także sposoby racjonalnego gospodarowania tym czasem.

Duży wpływ na problemy dotyczące zagospodarowania czasu ucznia wywiera jego środowisko rodzinne. To właśnie rodzina powinna wdrażać dzieci już od najmłodszych lat do właściwej organizacji dnia. Prawidłowy społecznie rozwój dziecka wymaga przede wszystkim prawidłowych społecznie wzorców postępowania w jego najbliższym środowisku.

E. Wnuk-Lipiński podaje, że podstawowym źródłem danych w zasobach wydatkowania czasu są badania pod nazwą „budżet czasowy” lub „bilans czasu”.

Panującą tu dyrektywą metodologiczną jest dążenie do jak najbardziej precyzyjnego ustalenia rozmiarów czasu wykorzystanego na różnego rodzaju czynności¹.

Natomiast D. Elsner pod pojęciem „budżet czasu” rozumie propozycję, koncepcję jego wydatkowania w przyszłości².

Trafnie nazwał i określił „budżet czasu” A. Kamiński: „Posegregowane informacje o czasie zużywanym na określone czynności w ciągu tygodnia, miesiąca, roku – nazywa się budżetem czasu danej grupy (np. rodziny), danej kategorii zawodowej lub społecznej³.

Czas wolny ucznia składa się z czasu związanego z jego działalnością i skupia wokół nauki i wypoczynku. M. Grochociński w budżecie czasu ucznia wyróżnia czas przeznaczony na naukę szkolną i czas poza nią, związany z zaspokajaniem potrzeb organizmu, udział w pracach w gospodarstwie domowym, przejazdu do szkoły i ze szkoły oraz realizację potrzeb intelektualnych, kulturalnych i społecznych⁴.

Strukturę dobowego wolnego czasu ucznia przedstawił J. Niktorowicz. Na podstawie badań własnych dokonał następującej klasyfikacji całodobowych czynności:

- wykonywane przed pójściem do szkoły;
- związane z nauką szkolną zarówno w szkole jak i w domu;
- związane z obowiązkami na rzecz domu i rodziny;
- biologiczne i inne (sen, higiena osobista, spożywanie posiłków)⁵.

Poza obowiązkową nauką dzieci spędzają czas w szkole również na zajęciach pozalekcyjnych. Zajęcia tego rodzaju, odbywające się na terenie szkoły, w zasadzie nie powinny przekraczać wymiaru 1–2 godzin w ciągu tygodnia dla uczniów klas młodszych.

Zróznicowaną ilość czasu w strukturze dobowego czasu ucznia zajmuje droga do szkoły. Jest to czas, jaki uczeń zużywa na przejście lub dojazd do szkoły i ze szkoły do domu.

Doliczyć tu należy również ewentualne czekanie na odpowiedni środek lokomocji. Problem czasu spożytkowanego na dojście do szkoły jest szczególnie ważną kwestią dla dzieci wiejskich, którym przebycie drogi pomiędzy domem a szkołą pochłania o wiele więcej czasu niż dzieciom mieszkającym w mieście, a tym samym wpływa na skracanie czasu, który uczeń mieszkający na wsi mógłby poświęcić na naukę lub inną formę jego spędzania.

¹ E. Wnuk-Lipiński, *Budżet czasu, struktura społeczna, polityka społeczna*, Wrocław 1981, s. 5.

² D. Elsner, *Kontrowersje wokół pojęcia „budżet czasu”*, „Nowa Szkoła” 1987, nr 10.

³ A. Kamiński, *Budżet czasu i jego badanie*, „Oświata Dorosłych” 1962, nr 10, s. 588.

⁴ M. Grochociński, *Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego*, Warszawa 1979, s. 91.

⁵ J. Niktorowicz, *Udział dziecka w organizowaniu życia rodzinnego*, Warszawa 1987, s. 47.

Poważny wpływ na ilość czasu wolnego ma nauka dziecka w domu. Ważną sprawą jest właściwa organizacja i warunki odrabiania lekcji w domu. Dziecko w wieku 7–10 lat bez przerwy nie może pracować dłużej niż 20–30 minut. Z tego względu konieczne jest robienie co pół godziny krótkiej, kilkuminutowej przerwy⁶. Początek odrabiania lekcji – pisze L. Zdunkiewicz – przez dzieci chodzące do szkoły na pierwszą zmianę powinien przypadać na godzinę 16–17, to znaczy minimum 2 godziny po zakończeniu lekcji w szkole.

Nauka domowa to jeden z podstawowych czynników, który w sposób zasadniczy wpływa na organizację dnia ucznia, a tym samym wpływa na budżet czasu dziecka. Od tego czynnika będzie zależało, ile czasu pozostanie uczniowi na rozrywkę i inne czynności nie związane z obowiązkami szkolnymi. Poza odrabianiem lekcji dzieci wykonują różnego rodzaju prace usługowe. Bardzo ważne jest przy tym dostosowanie przydzielonych obowiązków domowych do wieku, możliwości czasowych i fizycznych dziecka. Niewskazane jest jednak obarczanie pracami domowymi ponad normę, bo może to doprowadzić do narastającego zmęczenia, wyczerpania nerwowego i fizycznego.

B. Wilgocka-Okoń zakres obowiązków domowych dzieli na prace wykonywane w domu i poza domem. Do prac podstawowych zalicza: sprzątanie mieszkania, gotowanie, pranie i prasowanie; natomiast do pomocniczych: zmywanie naczyń, drobne naprawy, pielęgnacja kwiatów, czynności porządkowe w szafach, czyszczenie obuwia i garderoby, opieka nad rodzeństwem⁷.

Należy również podkreślić – jak pisze I. Ziolo – iż w zajęciach dzieci wiejskich zdecydowanie podstawowym zajęciem są prace polowe i okołodomowe związane z posiadaniem przez rodziców gospodarstwa rolnego⁸. „Pomoc w gospodarstwie domowym wychowuje dziecko, uczy je szanować pracę własną i cenić pracę rodziców”⁹.

Ostatnią pozycją w strukturze dobowego budżetu czasu ucznia jest czas wolny, czyli czas do własnej dyspozycji ucznia. Według T. Wujka czas wolny ucznia to taki czas, który pozostaje mu po zaspokojeniu potrzeb organizmu, wypełnieniu obowiązków szkolnych i domowych, w którym może on wykonywać czynności według własnego upodobania związane z wypoczynkiem, rozrywką i zaspokajaniem własnych zainteresowań¹⁰. Natomiast W. Okoń pisze, że: „Czas wolny to czas do dyspozycji jednostki po wykonaniu przez nią zadań obowiązkowych: pracy zawodowej, nauki w szkole i w domu oraz niezbędnych zadań domowych”¹¹.

Najbardziej pełna i wyczerpująca wydaje się definicja Z. Dąbrowskiego, sformułowana po raz pierwszy w 1960 roku, która brzmi następująco: „Czas wolny to ten okres dnia, który pozostaje do wyłącznej dyspozycji, po

⁶ L. Zdunkiewicz, *Higiena i organizacja dnia ucznia*, „Oświata i Wychowanie” 1987, nr 20.

⁷ B. Wilgocka-Okoń, *Obciążenie uczniów nauką a optymalizacja pracy szkoły*, Warszawa 1976, s. 110.

⁸ I. Ziolo, *Obowiązki szkolne w budżecie czasu ucznia*, „Nowa Szkoła” 1988, nr 1.

⁹ J. Pieczernikowa, *Wychowanie ucznia przez pracę w rodzinie*, s. 34.

¹⁰ T. Wujek, *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, Warszawa 1968, s. 12.

¹¹ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987, s. 45.

uwzględnieniu czasu przeznaczonego na naukę szkolną, posilki, sen, odrabianie lekcji, niezbędne osobiste zajęcia domowe. Wolny czas dziecka obejmuje także dobrowolnie na siebie przyjęte obowiązki społeczne (np. spełnianie jakiejś funkcji w organizacjach, pracę w samorządzie szkoły, świetlicy, domu kultury itp.). Czas wolny dziecka to czas, który może być przeznaczony na jego wypoczynek, rozrywkę, zaspokajanie osobistych zainteresowań¹².

Dzień ucznia szkoły podstawowej dzieli się na naukę i czas wolny, który w przypadku dzieci w młodszym wieku szkolnym związany jest z najbliższym otoczeniem: dom, szkoła, podwórko, osiedle. Dzieje się tak dlatego, ponieważ są one zbyt małe, aby mogły same pojechać do domu kultury, kina, czy na plac zabaw. Dzieci młodsze mogą jednak spędzać swój czas wolny pod opieką wychowawców w placówkach wychowania pozaszkolnego działających np. w domach kultury.

Ogólnie wiadomo, że wpływ wykształcenia rodziców na rozwój psychiczny dziecka uwidacznia się nie tylko pośrednio przez zapewnienie dziecku dobrych warunków materialnych, ale jest znacznie bardziej bezpośredni. E. Jackowska podkreśla, że „wyższy poziom wykształcenia ogólnego ułatwia rodzicom zrozumienie złożonych problemów pedagogicznych, w które jest uwikłany proces wychowania dziecka, pozwala na stosowanie bardziej elastycznych metod wychowania dostosowanych do konkretnych sytuacji wychowawczych. Rodzice wykształceni wykazują na ogół duże zainteresowanie problemami szkolnymi swoich dzieci, potrafią wyjaśnić im niezrozumiały materiał, wskazać literaturę pomocniczą¹³”.

Okazuje się, że wykształcenie rodziców wywiera wpływ także na ilość czasu wolnego dzieci. E. Wnuk-Lipiński przedstawia wyniki badań amerykańskich, które sugerują, że „ilość czasu wolnego jest najmniejsza u osób o najniższym wykształceniu, nieco większa – u osób o najwyższym wykształceniu, a największa – u osób legitymujących się wykształceniem średnim. Interpretuje się to następująco: osoby o najniższym poziomie wykształcenia z reguły dysponują niskim poziomem dochodów. W związku z tym podejmują dodatkowe prace zarobkowe oraz ograniczają wydatki na usługi. Toteż w ich budżecie czasu wydłuża się czas przeznaczony na pracę zarobkową oraz na prace związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego – kosztem czasu wolnego. Z kolei osoby o wyższym wykształceniu charakteryzują się na ogół wyższymi dochodami, ale też i wyższymi kwalifikacjami zawodowymi. Ich praca zawodowa ściśle wiąże się z ich zainteresowaniami osobistymi, innymi słowy – granica między czasem wolnym a pracą zawodową jest u nich na ogół bardzo płynna. Z drugiej zaś strony osoby o wyższym wykształceniu charakteryzują się silniej odczuwalnymi i bardziej

¹² Z. Dąbrowski, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987, s. 13.

¹³ E. Jackowska, *Srodowisko rodzinne a przystosowanie społeczne dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Warszawa 1980, s. 150.

zróżnicowanymi potrzebami intelektualnymi, w związku z tym silniejsza jest u nich potrzeba czasu wolnego”¹⁴.

Z powyższego wynika, że istnieje ścisła zależność między wykształceniem i zawodem rodziców a stopniem organizacji czasu. M. Grochociński podkreśla, że w zależności od poziomu wykształcenia i zawodu rodziców zakłócone jest często wykorzystanie czasu wolnego dzieci przez nieodpowiedni zakres stawianych im wymagań. W wielu rodzinach wiejskich i miejskich – robotniczych, zwłaszcza robotników niewykwalifikowanych, występuje nadmierne obarczanie dzieci obowiązkami domowymi. Natomiast w rodzinach inteligenckich czas wolny jest dość nagminnie ograniczany i zniekształcany przez nakłanianie dzieci do kilku form dodatkowego kształcenia¹⁵.

Nauczanie szkolne, jako podstawowy obowiązek ucznia, jest jednym z najbardziej złożonych rodzajów działalności ludzkiej. O jego efektach decyduje między innymi racjonalne gospodarowanie czasem ucznia. Zgodnie z normami higieny szkolnej zachowane muszą być właściwe proporcje między czasem przeznaczonym na obowiązek, a czasem wykorzystanym na regenerację sił fizycznych i psychicznych.

Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego w dużej mierze zależy od rodziny, w której dziecko się wychowuje. Szczególny wpływ na kulturę czasu wolnego mają właśnie rodzice. Im wyższy poziom kultury rodziców, czy poziom ich wykształcenia, tym wyższa kultura spędzania czasu wolnego ich dzieci.

Czynnikami, które mogą mieć negatywny wpływ na dobowy rozkład dnia ucznia, prowadzącymi do ogólnego przemęczenia i przeciążenia uczniów nauką, zależnymi od środowiska rodzinnego są:

- niskie wykształcenie rodziców, uniemożliwiające udzielanie dziecku odpowiedniej pomocy w nauce;
- nieumiejętność rodziców w organizowaniu dzieciom różnorodnych form spędzania czasu wolnego;
- skromne warunki bytowe uniemożliwiające zorganizowanie miejsca do nauki domowej ucznia;
- brak unormowanego trybu życia w rodzinie, który decyduje o organizacji pracy ucznia;
- sporadyczne formy kontaktu rodziców z dziećmi, małe zainteresowanie.

Powyższe przykłady wskazują na konieczność podnoszenia poziomu wiedzy rodziców na temat roli, jaką odgrywa zrytmizowany rozkład dnia. Należy uświadomić rodziców, że najlepsze warunki dla rozwoju dziecka stwarzają te rodziny, których poziom świadomości wychowawczej pozwala rozumieć potrzeby

¹⁴ E. Wnuk-Lipiński, *Czas wolny, współczesność i perspektywy*, Warszawa 1985, s. 32.

¹⁵ M. Grochociński, op. cit., s. 44.

dziecka i w odpowiedni sposób zaspokajać je. Dzieje się tak wówczas, gdy rodzice dążą do tego, aby ich dzieci miały wystarczającą ilość czasu na poszczególne czynności, aby wykonywały je rytmicznie, w odpowiednich porach, aby oprócz obowiązków miały także atrakcyjnie zorganizowany czas wolny.

Magdalena Grabałowska

Bibliografia:

- Dąbrowski Z., *Czas wolny dzieci i młodzieży*, Warszawa 1987.
- Elsner D., *Kontrowersje wokół pojęcia „budżet czasu”*, „Nowa Szkoła” 1987, nr 10
- Grochociński M., *Przygotowanie dzieci do racjonalnego wykorzystania czasu wolnego*, Warszawa 1979.
- Jackowska E., *Środowisko rodzinne a przystosowanie społeczne dziecka w młodszym wieku szkolnym*, Warszawa 1980.
- Kamiński A., *Budżet czasu i jego badanie*, „Oświata Dorosłych” 1962, nr 10.
- Niktorowicz J., *Udział dziecka w organizowaniu życia rodzinnego*, Warszawa 1987.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1987.
- Pieczernikowa J., *Wychowanie ucznia przez pracę w rodzinie*.
- Wilgocka-Okoń B., *Obciążenie ucznia a optymalizacja pracy szkoły*, Warszawa 1976.
- Wnuk-Lipiński E., *Budżet czasu, struktura społeczna, polityka społeczna*, Wrocław 1981.
- Wnuk-Lipiński E., *Czas wolny, współczesność i perspektywy*, Warszawa 1985.
- Wujek T., *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, Warszawa 1969.
- Zdunkiewicz L., *Higiena i organizacja dnia ucznia*, „Oświata i Wychowanie” 1987, nr 20.
- Ziolo I., *Obowiązki szkolne w budżecie czasu ucznia*, „Nowa Szkoła” 1988, nr 1.

